

DESPRE ÎNCEPUTUL CULTURII MONTEORU

EUGENIA ZAHARIA

Rezultatele cercetărilor arheologice obținute la Sărata Monteoru, valabile pentru întreaga arie de răspândire a culturii Monteoru, care ocupă regiunea de la sud-est de Carpați sud-estul Transilvaniei, ne indică existența unui grup social bine individualizat din punct de vedere cultural, avînd un intens teritoriu tribal, situat central în aria nordică de locuire a Tracilor, între ariile culturilor Wietenberg-Costișa-Tei. Comunitatea Monteoru a primit prin cultura și civilizația grecească o puternică influență, manifestată în cultura lor materială și în organizarea lor socială și economică și militară. Existența așezărilor fortificate și a unei clase de războinici, au asigurat acestei mari uniuni tribale, rezistența de-a lungul întregii epoci a bronzului, constituind unul din grupele principale ale Tracilor nord-dunăreni.

În cele ce urmează ne vom ocupa de începuturile culturii Monteoru, făcînd o scurtă prezentare a elementelor materiale și a problemelor care se leagă de originea, formarea și dezvoltarea sa.

Cea mai veche etapă a culturii Monteoru numită de noi Monteoru I c₄, este cunoscută pînă azi numai în regiunea Buzăului, în principal prin săpăturile de la Sărata-Monteoru și prin unu sau două mormînte cu cistă de piatră de lîngă Tîrgoviște (Nucet, com. Mircea Vodă). În stadiul actual al cercetărilor, ne putem întemeia doar pe aceste descoperiri.

Locuirea cea mai veche a epocii bronzului ocupă la Sărata-Monteoru, cele două puncte principale, Cetățuia și Poiana Scorușului. Pe Cetățuia locuirea s-a instalat direct pe ruinele așezării Cucuteni B, ocupînd pantele joase de N, NV și NE, amenajate în terase; treptat, locuirea Monteoru urcă pe pantă, ultimul nivel ocupînd numai marginea platoului.

Sucesiunea fazelor de locuire în cultura Monteoru, înfățișează etapele de dezvoltare ale aceluiași complex cultural, în cadrul și pe durata căruia se pot deosebi aspecte regionale, determinate de fondul original și de influențele deosebite pe care le-a primit, în arie în care s-a format și mai ales în care s-a dezvoltat.

Prima etapă din dezvoltarea culturii Monteoru (notată Monteoru I c₄) a fost identificată tîrziu, în 1946, în măsura în care cercetările s-au extins pe panta Cetățuiei; a fost cercetată prin săpături între anii 1949—

1954, stabilindu-se pentru această etapă trei nivele de locuire. În săpăturile făcute pe Poiana Scorușului, în afară resturilor obișnuite de locuire s-au descoperit ruinele unei mari construcții din bolovani de rîu.

Ceramica foarte bogată are de la început două categorii: cea grosolană arsă castaniu pătat, roșcat; și cea fină arsă negru cenușiu, cu pastă și ardere tipică epocii bronzului. Pasta conține cioburi, rar pietricele și foarte rar calcar zdrobit.

Ceramica fină în primul nivel de locuire este lipsită aproape total de decor, element care apare în a doua fază și se generalizează în a treia fază din dezvoltarea etapei Monteoru I c₄.

Principalele forme — ceașca cu două toarte (și numai cu două toarte), amfora cu gît înalt cilindric, askosul, vasul sac, se găsesc de la început și se vor dezvolta pînă la sfîrșit.

Pentru ceramica grosolană sînt caracteristice vasele sac cu marginea puțin îndoită, cu suprafața netezită, grunjoasă sau barbotinită; acestea sînt decorate în jurul marginii sau a gîtului cu creștături, alveole sau impresiuni; fragmente de brîuri în relief, aplicate orizontal, oblic sau vertical și proeminențe rotunde sau lungi, așezate vertical sau orizontal. Cupa cu patru toarte este o formă comună și ceramicii grosolane ca și categoriei bune. Ceramica fină cuprinde forme și variante mai multe. Predomină ceașca cu două toarte și gît înalt cilindric, cupa cu patru toarte, askosul și amfora, cu toarte tubulare, străchinuțe cu marginea lată cu apucături sau dungi în relief, forme caracteristice în general bronzului timpuriu, la care se adaugă vasul sferic cu marginea arcuită, formă caracteristică numai culturii Monteoru I c prezentă în acest aspect de la început pînă în faza Monteoru I c₁. Decorul constă în benzi de linii în zigzag sau orizontale, cercuri concentrice, înconjurate de puncte, impresiuni asemănătoare cu cele pe care le întîlnim în culturile neolitice tîrzii (Ariușd, Cucuteni B), ca și în cele din perioada de tranziție (Cernavoda, Zăbala, Rîmnicelu). În această etapă se întîlnește categoria ceramică cu decor în relief și în fals relief a culturii Glina III-Schneckenberg, paharele cu fundul ascuțit și o toartă puțin supraînălțată, cupa cu patru toarte (prezintă numai în nivelele I și II) și vasul din pastă grosolană cu brîuri scurte așezate vertical pe margine, forme comune culturii Schneckenberg.

În ultima fază a etapei Monteoru I c₄ se observă unele transformări în forma vaselor care vor determina dezvoltarea aspectei etapei Monteoru I c₃. La ceașca cu gîtul înalt, cilindric și toartele înalte și drepte, se produc unele modificări care privesc în special toarta: apariția unei mici creste — marcată uneori chiar de creștături — pe linia de unire dintre margine și toartă, care se va aplica, se va îndoi lipită pe brațul toartei, a determinat arcuirea toartei, producîndu-se astfel și modificări în forma generală a ceștii. În acest caz transformarea corespunde reducerii treptate — pînă la dispariție a gîtului înalt, și prin dezvoltarea platformeii cu prag pe toartă, element care durează pînă la fazele I b și I a.

Cea de a doua formă reprezentativă a culturii Monteoru este amfora cu gîtul înalt și marginea în pîlnie. În evoluția acestei forme — care du-

rează pînă la sfîrșitul culturii Monteoru — se remarcă înălțarea părții superioare a corpului sub forma unei cupole cu cilindru; gîtul la început înalt și tronconic, cu marginea arcuită se unesc și se transformă treptat într-o pîlnie înaltă cu marginea lată îndoită: partea inferioară a corpului, tronconică la început, ajunge în ultimele faze un con perfect: acesta este binecunoscut vas de ofrandă al culturii Monteoru (Spendegefäss).

În prima etapă (Monteoru I c₄) cultura Monteoru prezintă caracterele obișnuite ale epocii bronzului timpuriu de la noi: așa se explică elementele asemănătoare sau chiar comune cu cultura Gluga-Schneckenberg, elemente pe care inclinăm să le considerăm proprii culturii Monteoru și în același timp comune celor trei culturi de la începutul epocii bronzului, Gluga III-Schneckenberg și Monteoru: în cea de a doua etapă de dezvoltare, Monteoru I c₃, cultura Monteoru își definește, își stabilește caracterul său propriu, caracter pe care și-l va păstra pînă la sfîrșitul existenței sale. În această etapă se produc transformările care o individualizează de restul ariilor culturale ale corpului mijlociu.

Etapa I c₃ reprezintă, în cadrul primei perioade, momentul de formare ale culturii Monteoru, atît din punct de vedere al aspectului cultural, cît și ca arie de răspîndire. Din această etapă este prezentă în toată aria sa din Moldova, și este semnalată prin cîteva descoperiri caracteristice și în sud-estul Transilvaniei. La acest nivel I c₃ — se constată unele deosebiri care privesc așezarea, locuințele, tipologia ceramică etc. În etapa I c₃ se formează toarta cu șea și prag, tipică numai culturii Monteoru; în aria din Moldova a culturii Monteoru întîlnindu-se și toarta cu beton în loc de șea. Tot în această etapă apare toarta cu melc și ceașca cu o singură toartă. Devin foarte numeroase askosurile, amforele, cupele semisferice cu marginea arcuită, pahare cilindrice. Decorul incizat format din căpriori, cercuri concentrice simple sau pendente, suprafețe acoperite cu împunsături, toate elemente care apar la sfîrșitul etapei I c₄ și se dezvoltă bogat și variază în această a doua etapă.

Alături de ceramică apar și alte elemente caracteristice epocii bronzului de la noi: cuțitul curb de piatră, toporul ciocan; resturi ale unei activități metalurgice.

Obiectele de os caracteristice etapei I c₄: plăcuță de os cu găurele (care fac parte de coliere), ac de os cu capul lat și găurit; ambele se întîlnesc în grupă Nitra: arșice șlefuite, inele simple sau cu protuberanțe din os și din fildeș; mărgelile simple din os. Fusaiole de dimensiuni mici sau mari în formă de turte; apar și numeroase roate cu bucușă. Oasele de animal sînt în general mai puține decît în perioadele următoare.

În încheiere cîteva date care să ajute întîi la situarea culturii Monteoru — (în cazul de față ne interesează începutul ei) — în cronologia relativă a epocii bronzului și la cunoașterea cît de cît a originilor și dezvoltării sale în cadrul primelor două etape, Monteoru I c₄ și Monteoru I c₃.

Elementele de caracter Schneckenberg B (ceramica cu decor în relief, cupele cu patru toarte, cămile cu o toartă, cu fundul ascuțit sau oval. Vasele grosolane cu proeminențe verticale pe margine) ne îngăduie a

considera cultura Monteoru la această etapă, contemporană cu culturile Gliga-Schneckenberg. Lipsa din cultura Monteoru a celorlalte elemente absolut obligatorii culturilor Gliga-Schneckenberg, cum ar fi butonii, ne face să inclinăm a considera acele elemente comune, mai degrabă proprii celor trei culturi, dezvoltate dintr'un fond încă neclar cercetării actuale, decît pătrunse dintr-un mediu Schneckenberg în altul, Gliga și Monteoru. Dealtfel, decorul în relief, în fals relief realizat prin sănțuiri paralele, sau în relief veritabil, realizat prin aplicarea unor șuvițe din lut, merită o atenție deosebită; ambele tehnici se folosesc în același timp la etapa despre care vorbim, a culturilor Gliga-Schneckenberg-Monteoru.

Cît privește formarea culturii Monteoru, în această privință trebuie să avem în vedere în principal aria în care o găsim prezentă în fazele ei timpurii. Cultura Monteoru păstrează numeroase elemente din perioada de tranziție pe care le întîlnim în culturile Cernavoda II-Foltești, în cultura Rîmnicelu, în aspectul Coșereni mai ales și în Grupul Zăbala din sud-estul Transilvaniei.

Prezența în același timp a două culturi, Gliga Schneckenberg pe de o parte și Monteoru pe de alta, primele caracterizate de butonii au repoussé și prin decorul cu șnur, indică ca fond principal de formare cultura Foltești. Cultura Monteoru în schimb lipsită total de aceste elemente, ne face să ne gîndim la un alt fond cultural pe care s-a dezvoltat, cum ar fi aspectul Coșereni în Muntenia, Zăbala-Transilvania și cel reprezentat de descoperirea de la Mîndrișca din Moldova.

Ipoteza aceasta la care ne-am oprit în legătură cu fondul cultural pe care s-a format cultura Monteoru, este strîns legată de dezvoltarea ei, ca aspect și ca răspîndire.

În cadrul actual al cercetărilor, etapa cea mai veche a culturii Monteoru nu se cunoaște decît prin descoperirile din Buzău din (Cîrlomănești Sărata-Monteoru) și din regiunea Tîrgoviștei (Mircea Vodă). Din această situație s-ar putea trage concluzia că formată în regiunea munteană din aria ei de răspîndire, ar fi pătruns în Moldova și în Transilvania în etapa I c₃, aceasta fiind cea mai veche cunoscută în regiunile amintite.

Iată însă ce se opune acestei explicații simple și care pare doar firească. Dacă pătrunde gata formată din Muntenia, ar trebui ca cel mai vechi aspect al etapei Monteoru I c₃ din Moldova să fie la fel. Și tocmai acesta este deosebit. Adică în timp ce pentru Muntenia din toarta cu creastă I c₄, se dezvoltă o mică limbă sau colțișor din care se va dezvolta toarta cu șea și prag, în Moldova — fără a cunoaște încă ce aspect are Monteoru I c₄ în Moldova — dezvoltă toarta cu buton (mic, cilindric și mai rar cu buton mare rotund și cu peduncul), care nu este altceva decît o altă soluție dată acelei creste sau colțișor care s-a format la locul de unire dintre margine și brațul toartei. Adăugăm, că în fazele a II-a și a III-a a etapei I c₃ din Moldova, butonul merge spre dispariție, pentru a face loc exclusiv, începînd din Monteoru I c₂ toartei cu șea și prag. Este momentul să menționez că la Sărata-Monteoru, în etapa Monteoru I c₄, există patru toarte cu buton, dintre care tipologic două le

considerăm importante în discuția noastră. Adică ar exista în acest fel posibilitatea unei dezvoltări a toartei cu buton chiar din faza ultimă a etapei I c₄ de la Sărata-Monteoru. Și existența acestui element ar pleda pentru o pătrundere, în cazul că este vorba despre o astfel de dezvoltare, încă de la faza ultimă a etapei Monteoru I c₄, și nu abia la etapa I c₃. În favoarea acestei păreri ar pleda și unele materiale de la Poiana (askosul și unele fragmente de vase globulare cu marginea arcuită — pălării), care aparțin prin formă și decor ultimei faze a etapei Monteoru I c₄.

Pentru Moldova în special, se impun încă cercetări pentru lămurirea perioadei cuprinsă între Foltești și Monteoru I c₃. Sau cultura Foltești are o dezvoltare mai lungă decât o cunoaștem astăzi, sau începuturile culturii Monteoru sînt mai vechi decât etapa Monteoru I c₃.

Din cele ce s-au publicat în legătură cu această problemă, aș menționa doar faptul că șanțul de apărare Foltești (de la Bogdănești) a fost acoperit de depunerea I c₃, după ce acesta a fost astupat. Deci pînă la instalarea locuirii Monteoru I c₃ s-au petrecut evenimente care ar corespunde etapei de dezvoltare post Foltești-Monteoru I c₄. De aceea stabilirea unor legături de dezvoltare între cultura Foltești și Monteoru trebuie făcute la etapa Monteoru I c₄ și nu I c₃. Elementele care deosebesc aspectul moldovenesc al etapei Monteoru I c₃ de cel muntenesc al aceleiași etape, nu sînt moștenite din cultura Foltești (Stichkannal, excizie de triunghiuri, incizii late adînci, butoni).

În încheiere, datele de care dispunem astăzi pentru cunoașterea culturii Monteoru nu pot pleda pentru dezvoltarea sa în principal din cultura Foltești și nici pentru o pătrundere gata formată la nivel I c₃ în Moldova.

Altfel zis aș înțelege implicat și teritoriul Moldovei în aria de formare a culturii Monteoru, măcar la sfîrșitul etapei I c₄, iar ca fond de formare în principal alte grupe decât Foltești (Rîmnicelu, Coșereni, Zăbala (poate și Cățelu).

